

ANGOL VAGY NÉMET? AZ IDEGEN NYELVI NEVELÉS JELENLÉTE NYUGAT-DUNÁNTÚL ÓVODÁIBAN

Enikő Judit PÁSZTOR¹

ABSTRACT

ENGLISH OR GERMAN?

THE PRESENCE OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION IN KINDERGARTENS OF WESTERN TRANS-DANUBIA

In the region of Hungary that borders Austria, German has long been the dominant foreign language. This is understandable, as thousands of people need knowledge of this language for employment in Austria. A significant proportion of parents choose German as the first foreign language for their children in primary school or even in kindergarten. This is also reinforced by the presence of German ethnic groups in the region. Several kindergartens and schools offer German ethnic education, which can be an influential factor in the choice of institution. In recent years, however, the spread of the English language has become increasingly noticeable, while the prominence of the German language, by contrast, shows a declining trend (Nikolov, 2003). In our research, we sought to answer the question of whether this region reflects the national trend or if German is still the dominant foreign language in kindergartens.

KEYWORDS

foreign languages in kindergarten, German in kindergarten, English in kindergarten, foreign language education in kindergarten, foreign language education in Western Transdanubia

BEVEZETŐ

Magyarország Ausztriával határos részén az idegen nyelvek vonatkozásában sokáig vezető szereppel bírt a német. Érthető ez, hiszen sokezren vannak, akiknek az osztrák munkavállalásához nélkülözhetetlen ennek a nyelvnek az ismerete. A szülők jelentős része gyermeke számára az általános iskolában vagy már az óvodában is a németet választja első idegen nyelvként. Köszönhető ez annak is, hogy ebben a régióban meghatározó a német nemzetiségek jelenléte. Több óvoda és iskola is kínál német nemzetiségi nevelést, oktatást, mely befolyásoló tényező lehet az intézményválasztásnál. Az utóbbi években azonban az angol nyelv térhódítása egyre inkább érzékelhető, míg a német nyelvvel ezzel szemben csökkenő tendenciát mutat (Nikolov, 2003). Kutatásunkban arra kerestük a választ, vajon ez a régió is az országos tendenciát mutatja vagy még mindig a német nyelv a domináns az óvodákban.

Az angol nyelv vezető szerepét támasztják alá a Központi Statisztikai Hivatal adatai is (2023). A Köznevelési Statisztikai Évkönyvek arra is rávilágítanak, hogy a fő munkaviszony kereteiben alkalmazott, nemzetiségi oktatásban foglalkoztatott óvodapedagógusok száma évről-évre csökken. Míg a 2010-2011-es nevelési évben 3543 nemzetiségi óvodapedagógust

¹ Pásztor Enikő Judit, Soproni Egyetem, Benedek Elek Pedagógiai Kar, Neveléstudományi és Pszichológiai Intézet, pasztor.eniko@uni-sopron.hu

foglalkoztattak Magyarországon, addig a 2018/2019-es nevelési évben ez a szám 1686-ra csökkent. Kruppa és munkatársai 2023-as kutatásából kiderül, hogy az óvodák csupán 67%-a rendelkezik a nyelvi fejlesztésre alkalmas munkaerővel. Az angol nyelv fejlesztését az óvodákban elsősorban szakképzett tanítók végzik, míg a német, szlovák és horvát nyelvi nevelést nemzetiségi óvodapedagógusok látják el. Az angol nyelv vezető szereppel bír az óvodákban. „A célnyelv-fejlesztő tevékenységek 63%-a angol nyelvi. A sorban a második leggyakoribb célnyelv a német (36%), majd ezt követi a szlovák (5%), horvát (2%), cigány, magyar, román, szerb, héber, szlovén, spanyol, kínai és az orosz nyelv. 39 nevelési intézményben két különböző célnyelv közül is lehet választani.” (Kruppa et al., 2023, 45.old.) Kutatásukból az is kiderül, hogy az angol és német nyelvű szolgáltatások/programok szorosan kapcsolódnak az intézmény székhelyéhez. A német nyelvű szolgáltatások inkább a kisebb településeken, míg az angol nyelvű szolgáltatások jellemzően a nagyobb városokban találhatók (Kruppa et al., 2023).

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A korai idegennyelv-fejlesztés jelentősége

A 21. századra Európában egyértelművé vált a többnyelvűség nélkülözhetetlensége. Az idegen nyelvek ismerete egyrészt a mobilitást, másrészt a kultúrák közötti kapcsolódást teszi elérhetővé, ami az idegen nyelvek tanulására ösztönöz. E téren a rendszerváltás óta eltelt több mint három évtizedben az oktatás különböző szintjein Magyarországon is jelentős intézkedések történtek. Ma hazánkban a diákok már korán megkezdhetik – sokan a Nemzeti alaptantervben előírtakhoz képest is korábban – akár több idegen nyelv tanulását is (Sominé Hrebik, 2011). A rendszerváltás után, de elsősorban a harmadik évezredbe lépve, ugrásszerűen megnőtt a gyermekek korai idegennyelv-fejlesztése iránti igény is. A szülők egyre erőteljesebben érdekeltek abban, hogy gyermekeikből idegen nyelveket tudó felnőttek váljanak, ezért arra törekednek, hogy azok idegennyelv-elsajátítása minél hamarabb, lehetőleg óvodás korban vagy még korábban megkezdődhessen (Pásztor, 2019). A 20. század végére kialakult új európai egység hatására, a politikai határok átjárhatóságának, valamint az egyre növekvő mobilitásnak következményeként megnőtt az egyéni többnyelvűség jelentősége. Az 1990-es évektől Európában kiemelt oktatáspolitikai cél az intézményes keretek közötti egyéni többnyelvűség fejlesztése. A rendszerváltást követő határnyitással óriási fordulat következett be Magyarországon is ezen a téren. Ekkor érezhettük igazán, milyen hasznos az idegen nyelvismeret, illetve milyen hátrányos is lehet annak hiánya. Navrasics Judit (2004) „A kétnyelvű gyermek” című könyvében idézi Haugent, a kétnyelvűség egyik híres kutatóját, aki a „Bábel áldásai” című munkájában Magyarországot hozza fel példának a sajátos nyelve és az idegen nyelveket nem beszélő népe miatt (Navrasics, 2004). „A valamikori soknemzetiségű és sok nyelven beszélő Magyarország a történelmi, politikai, ideológiai, társadalmi változások eredményeképpen a XXI. század elején más képet mutat az idegen és/vagy környezeti nyelvek tudása tekintetében. [...] Magyarország az idegen nyelvet nem beszélők 74,8%-os arányával magasan vezet az unió országai között” (Borbély, 2014, 27. old.).

Az 1995-ben az Európai Bizottság által kiadott „Fehér Könyv”-ben célként fogalmazódik meg minden európai polgár számára legalább három nyelv ismerete. Az Európa Tanács luxemburgi elnökségének kezdeményezésére konferenciát tartottak „Korai nyelvtanulás, és utána...?” címmel. Ennek ajánlásai értelmében a nyelvtanulás minél korábbi elkezdése szükséges és hosszú távon gazdaságilag is előnyös (Kállai, 2010). 2001-et a nyelvek európai évének nyilvánította az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága azzal a szándékkal, hogy a nyelvtanulás és a nyelvtanítás fontosságára hívja fel a figyelmet. Ennek célkitűzései között szerepel

továbbá Európa nyelvi sokszínűségének a fókuszba állítása, a kontinens gazdag nyelvi örökségének védelme és támogatása, a nyelvtanulás, interkulturális készségek fejlesztése, a tolerancia kialakítása². Ezt tekinthetjük a paradigmaváltás kezdetének is, ugyanis számos projekt és kezdeményezés indult ekkor az európai nyelvi sokszínűség, mint cél eléréseért. A nyelvoktatás kurrikuláris hátterét a Közös európai referenciakeret adja, melyet az Európa Tanács 2001-ben tett közzé. Ennek értelmében az idegennyelv-oktatás céljaként egy olyan nyelvi repertoár kialakítását nevezik meg, amelyben minden nyelvi képesség szerepet kap (Feld-Knapp, 2015). Az Európai Unió és az Európa Tanács nyelvpolitikája egyértelműen a többnyelvűség elérését szorgalmazza. Az iskoláskor előtt megkezdett idegennyelv-tanulás jó esélyeket adhat az idegennyelv-tudás kialakulásához.

Az Európai Tanács 2002. márciusi barcelonai találkozóján az állam- és kormányfők felszólítottak legalább két idegen nyelv igen korai életkorban kezdődő tanítására, valamint egy egységes európai nyelvi kompetenciamutató kidolgozására. A korai nyelvoktatás jelentőségét hangsúlyozandó a bizottság tanulmányt jelentetett meg, mely szerint a nyelvoktatás korai megkezdése egyértelműen pozitív hozadékkal jár (Fischer, 2007). Az Európai Unió a korai nyelvtanulás népszerűsítésére 2009-ben kampányt is indított, mely a Piccolingo nevet viseli. Ennek célja, hogy megismertessék a kisgyermekes családokat a korai idegennyelv-tanulás előnyeivel. A Piccolingo program javasolja a szülőknek, hogy minél hamarabb kezdjenek el gyerekekkel idegen nyelvet tanulni, mert ezekben a korai években rendkívül fogékonyak a gyermekek (Nemes, 2017).

A mai kor gyermekei egy olyan világba születnek, ahol egyre nagyobb jelentősége van az idegen nyelvek ismeretének, a két- vagy többnyelvűségnek. A sokszínű Európában ma már abszolút hátránnyal indulnak azok, akik egynyelvűek. A globalizáció és az Európai Unió-s tagsággal járó szabad munkavállalás időszakában teljesen egyértelmű a többnyelvűség fontossága a társadalmak számára. Egy-egy idegen nyelv ismerete számos új lehetőséget, utat nyit meg számunkra (Pásztor, 2019).

Az elmúlt több mint három évtized politikai, gazdasági, társadalmi változásai eredményeképpen a kisgyermekes korai fejlesztésének területén óriási fordulat következett be. Jól érzékelhető, hogy a családok értékrendje átalakult és ebben a megváltozott értékrendben a gyermekek korai taníttatása előkelő helyen szerepel. Az is megfigyelhető, hogy a szülők a gyermekeik zenei, mozgásos, idegen nyelvi és egyéb fejlesztését minél hamarabb szeretnék megkezdeni. Sokan úgy vélik, hogy a gyermekek taníttatása révén tudnak változtatni családjuk társadalmi pozícióján. A társadalmi felemelkedés lehetőségét remélik ettől. *„A társadalmi csoportok közötti konkurenciaharc keretei között zajló társadalmi reprodukcióban egyre több társadalmi csoport kívánja, hogy gyermekeiken keresztül – a kulturális forrásokért zajló versenyben – változtassanak társadalmi pozícióikon. A gyermekek, mint individuális társadalmi aktorok és a korporatív intézmények (iskolák, képzési lehetőségek) segítik a társadalmi transzmissziót. Ennek következtében a szülők erőteljesen motiváltak a gyermekkor társadalmi konstrukciójában és ellenőrzésében”* (Golnhofer & Szabolcs, 2005, 86-87. old.).

A szülők természetesen azt szeretnék, ha gyermekeikből sikeres felnőttek válnának, ezért azt várják el tőlük, hogy minél több kulturális tőkét szerezzenek. Jól érzékelik azt, hogy a kulturális javak megszerzésében a legmeghatározóbb szerepe a nevelésnek van, ezért arra törekednek, hogy gyermekeiket a legjobb iskolákba járassák, a legjobb tanárok által taníttassák. Már az óvodákba való bekerülésekért is nagy harc folyik. A szülők soha nem tapasztalt mértékben szervezik gyermekeik életét. A 21. század fiatal szülői sokkal tudatosabbak,

² 2001 – A nyelvek európai éve. In *Hogyan tovább – 2001 – A nyelvek európai éve*, A Győr-Moson-Sopron Megyei Pedagógiai Intézet lapja, 2001/3.

ugyanakkor érzékenyebbek is gyermekeik igényeivel, szükségleteivel szemben. Megnőtt a gyermekekbe fektetett anyagi és érzelmi befektetés. Az óvodai vagy az iskolai délelőtti programokkal, különórákkal betáblázott délutánok követik. Ennek következtében megnyúlt az iskoláztatás ideje felfelé és lefelé egyaránt (Pásztor, 2019). Az 1960-as évektől fokozatosan megy végbe a gyermekkor „iskolásítása”, amely mozgását Zinnecker a rákéhoz hasonlítja. A gyermekek életének egyre korábbi szakaszában indul meg a tanítás (Golnhofer & Szabolcs, 2005).

A 21. században nagy népszerűségnek örvendenek azok az óvodák, ahol a gyermekeknek lehetőségük van a magyar anyanyelvi nevelés mellett idegen nyelvekkel is ismerkedni. Magyarországon a hatályos köznevelési törvény (2011. évi nemzeti köznevelésről szóló CXCV. tv.) kimondja, hogy a nevelés-oktatás nyelve a magyar, a nemzetiségi intézményekben pedig részben vagy egészben a nemzetiség nyelve. A törvény csak abban az esetben teszi lehetővé az óvodák számára a kizárólagos idegen kommunikációs nyelv használatát, ha az intézmény a származási országban nevelési/oktatási intézményként van nyilvántartva, illetve még abban az esetben, ha nemzetközi szerződés alapján működik, esetleg, ha a nevelésért/oktatásért felelős miniszter szerződést köt az óvodával (Kovács & Czachesz, 2021). Nincsenek pontos statisztikai adatok arra vonatkozóan, hogy ma Magyarországon hány olyan óvoda működik, ahol a nevelésben megjelennek az idegen nyelvek, csupán a nemzetiségi intézményekre vonatkozóan találunk adatokat. Ez utóbbiak száma a német nemzetiségi nevelést biztosító óvodákra vonatkozóan 2024-ben 278.

Az ide járó gyermekek szülei felismerték az ebben rejlő lehetőségeket, ezek többletértékét. Annak ellenére, hogy a szakmai körökben még mindig nem teljesen egységes ezeknek az óvodáknak a megítélése, egyre több tudatos szülő választ gyermeke számára olyan intézményt, ahol már hároméves kortól ismerkedhetnek az óvodások az idegen nyelvekkel (Pásztor, 2019).

Az idegennyelv-tanulás megkezdésének ideális időpontjáról alkotott elméletek

Már az 1980-as évek legelején a magyarországi pedagógiai szakajtó figyelme is egyre gyakrabban terelődött a korai idegennyelv-fejlesztésre. Egyre több tudományterületre kiterjedő vizsgálódások folytak a nyelvtanítás kudarcainak felszámolására. Sokan a megoldást a nyelvoktatás megkezdésének előrehozatalában látták. Már ekkor megfogalmazódott az az igény, hogy az óvodáskorban kellene elkezdni a gyermekek idegennyelvi fejlesztését (Kelemen & Nagy, 1981). Ma már elfogadott világszerte az a nézet, miszerint a korai életkorokban megkezdett idegennyelv-elsajátítás általában kevesebb erőfeszítésekkel jár. Kísérletek sora igazolja azt a fejlődéslélektani következtetést, miszerint minél korábbi életszakaszban kezdődik meg a gyermek idegennyelvi fejlesztése, annál gyorsabban képes az kommunikálni. Az óvadás gyermek sokkal könnyebben tudja megtanulni a szavakat, a kifejezéseket. Fülöp (1982) szerint: „[...] rugalmasabban veszi át és alkalmazza a másik nyelv kompetenciáját, szívesebben szólal meg egy „másik közlési rendszer” jelei segítségével. Az óvadás korú gyerekek könnyebben hangolható rá az idegen nyelvre, hiszen azt játéknak tekinti, és önmagáért kedveli éppúgy, mint az éneklést vagy a gyurmázást” (Fülöp, 1982, 75. old.) Ma már tényként kezelik a tudományos szakemberek, hogy a spontán nyelvtanulás időszakában (4-8 éves korban) a gyermeki agy könnyedén képes idegennyelvi szavak, kifejezések befogadására és megtartására is, „[...] míg ennek a szakasznak a lezárultával, miután az anyanyelv szókincsében és szerkezetében megszilárdult – „kialakult az anyanyelvi gát” -, csak mérsékelt hatékonysággal lehetséges az idegennyelv-tanítás” (Kelemen & Janka, 1981, 246. old.).

Szakmai viták gyakori témája egyébként az idegennyelv-tanulás megkezdésének optimális időpontja. Eltérő véleményen vannak a tudományos élet képviselői az életkor szerepét illetően. Sokan amellet érvelnek, hogy a második nyelv elsajátítása nagyjából megegyezik az első elsajátításával és úgy vélik, hogy az eredményesség tekintetében nincs jelentősége annak, hogy fiatal- vagy felnőttkorban vágunk bele az idegennyelv-tanulásba. Krashan, Long & Scarcella (1979) (idézi: Kontráné, 2004) egyenesen annak az álláspontjuknak adtak hangot, miszerint a nyelvtanulás felnőttkorban részben előnyösebb, mivel eleinte sokkal gyorsabb tempóban haladnak a nyelvtanulók. Bár azt is megjegyzik, hogy a felnőttek a kiejtés tekintetében hátrányosabb helyzetben vannak (Kontráné, 2004).

A szülők és a pedagógusok véleménye is megoszlik természetesen e témában. Nemhogy az óvodában, de még az általános iskola első éveiben is sokan feleslegesnek gondolják az idegen nyelvek tanítását. Arra hivatkoznak ugyanis, hogy a gyermekek az óvodában vagy az alsó tagozatban tanultakat hamar elfelejtik, így felesleges őket terhelni egy második nyelvvel. Kevésnek ítélik a korai nyelvtanítás hatékonyságát. A gyermek életkorával növekszik a tanulási hatékonyság is, ami minden iskolai tárgyra érvényes. Azonban senki nem kérdőjelezi meg a matematika vagy egyéb más tárgyak tanulásának nélkülözhetetlenségét, így azt az idegen nyelvek esetében sem kellene (M. Batári, 2008).

Ma már talán többségben lehetnek a korai nyelvsajátítás mellett érvelők, hiszen a kutatók többsége egyetért abban, hogy az életkor meghatározó jelentőséggel bír az idegennyelv-elsajátításban (Kovács, 2009). Annak a kérdésnek a megválaszolására, hogy mikor érdemes a második nyelv tanítását elkezdni, sokféle elmélet áll a rendelkezésünkre.

Létezik a nyelvpedagógiában egy bizonyos „kritikus periódus elmélet”, amely azt mondja ki, hogy az ember életében van egy kritikus kor, a pubertás kezdete, ami után már nem lehetünk olyan sikeres nyelvsajátítók (Kovács, 2009). Ez a „kritikus periódus elmélet” Eric Lenneberg, amerikai pszicholingvista nevéhez kötődik, aki az embriológia és az etológia szakterületéről vette át a kifejezést (Lenneberg, 1974). Ez az elmélet azt feltételezi, hogy ennek a kritikus periódusnak (mely kétéves kortól a serdülőkorig tart) a határai csökkentik a nyelv elsajátításának az esélyeit. Lenneberg az élet korai szakaszára teszi a nyelvsajátítási képesség maximumát (Polonyi & Kovács, 2005). Lenneberg szerint tehát a pubertás kor a vízválasztó, előtte érdemes elkezdni az idegen nyelvek megtanulását (Klein, 2011). Álláspontja szerint a pubertás után már nem lehetséges az anyanyelvit megközelítő kiejtés produkálása. Krashan a serdülőkorra teszi ezt a változást, melyet Lenneberggel ellentétben nem biológiai, hanem intellektuális és szociális okokkal hoz összefüggésbe. Elméletében kifejti, hogy ötéves kor körül a lateralizációs folyamatok lezárulnak. A gyermeki tanulást felszabaddultság jellemzi, nincsenek gátlások. A serdülő ezzel szemben folyton attól fél, hogy az idegen nyelven való megnyilvánulása közben nevetségessé válik, itt már erősödik az önkontroll funkció, ami visszavetheti az elsajátítás folyamatát. A gyerekek gátlásmentessége tehát mindenképpen egy fontos ok lehet, amely miatt érdemes a gyermekeket a lehető legkorábban idegen nyelvekkel megismertetni. Meisel ugyancsak az ötéves kornál jelöli meg a nyelvsajátítói képesség megváltozását. Pléh szerint szintén az ötödik és hatodik életév után alakul ki a kései kétnyelvűség (Klein, 2013).

Navrasics még korábban gondolja ezt a kort: „*Léteznie kell tehát egy viszonylag gazdag innáta rendszernek, melynek működése az első néhány életévre korlátozódik, innen nyerte elnevezését: kritikus periódus*” (Navrasics, 2004, 179. old.). Ez az elmélet sok vitát szült már a megjelenése óta. Vekerdy (2003) például sok más szakemberrel együtt annak a meggyőződésének ad műveiben hangot, hogy az iskolaérettség elérésének idején célszerű elkezdni az idegen nyelv tanítását. Sőt egyszerre akár kettőt is! Úgy véli, a gyerekekben ekkorra szilárdul meg az anyanyelvi struktúra, ugyanakkor a hangképző szerveik még elég képlékenyek ahhoz,

hogy jól elsajátítsanak egy idegen artikulációt, nem melleleg ez a memoriterek kora is (Vekerdy, 2003).

Kétségtelen, hogy a korai idegennyelv-tanulást kutatók többségénél abban egyetértés van, hogy az életkor előrehaladtával megváltozik az a mód, ahogyan egy idegen nyelvhez viszonyulunk. Még abban is egy véleményen vannak, hogy a pubertás a határvonal. Innentől kezdve a gyermek tanulási stratégiát vált ugyanis. A gyermek nyelvtanulása még nem tudatos tevékenység, hanem az anyanyelv elsajátításához hasonlítható. Krashen az első és a második nyelv elsajátítása közötti különbségekre is felhívta a figyelmet. Az egyiknél elsajátításról, míg a másikon tanulásról beszélhetünk. Véleménye szerint a gyermek a prepubertás környékén tanulási stratégiát vált, és innentől csökken az esélye az anyanyelvi szintű elsajátításnak. Nehezítő körülmény lehet ettől a kortól fogva a nevetségességtől való félelemérzet is (Polonyi & Kovács, 2005).

Az óvodás gyermek, mint idegennyelv-tanuló

Fontos megjegyezni, hogy különbséget kell tennünk idegennyelv-tanulás és idegennyelv-elsajátítás között. Óvodás- vagy még fiatalabb korú gyermekek esetében ez utóbbi kifejezést használjuk az idegennyelv-tanulási forma jelölésére. A kisgyermek az idegen nyelvet egészen másképpen tanulja, mint a felnőttek (Németh, 2015). A tanulás ebben az életkorban még nem tudatos, nem is tudják a gyerekek, hogy a játékos tevékenységeik közben mennyi új ismeretre tesznek szert. A tanulás ismeretek megszerzésére és azok megtartására irányuló szellemi munka, melyhez elengedhetetlen többek között a kitartás, a türelem, a figyelem és az akaraterő, és nem párosul minden esetben pozitív élménnyel. Az elsajátítás tudattalan tanulás, melynek következtében készségszintű ismeretek alakulnak ki az egyénben. Ennek menete, üteme és végeredménye számos tényező által determinált. Fontos megjegyezni, hogy bizonyos mértékig befolyásolható olyan tudatos beavatkozások által, mint például az oktatás (Klein, 2013).

Az óvodás korú gyermekek idegennyelv-elsajátítási folyamatában az óvodapedagógusok az ismeretek megtartását előre megtervezett, játékos, tevékenységközpontú módszerekkel, ismétlések, rituális elemek beiktatásával segítik elő. A gyermekek idegennyelv-tanulása főként „cselekvés, megértés, szemlélés, dolgok észlelése, vidám és játékos élmények útján zajlik” (Leopold, 1994, 34. old., idézi: Boeckmann et al., 2010).

A fiatal nyelvtanulókról elmondható, hogy jobban tudnak alkalmazkodni az idegen nyelv fonológiai rendszeréhez, sokkal fogékonyabbak a hangok és a nyelv ritmusa iránt (Kovács, 2009). Játékot látnak az új szavak kiejtésében, a hangok képzésében, és mindezt erőlködés nélkül teszik. A tíz éven aluli gyermek gondolkodása elsősorban a cselekvésekhez kötődik, nem pedig a fogalmakhoz (Piaget, 1997). Éppen ezért a gyermekek tanulása akkor a leg-sikeresebb, ha az is valamilyen cselekvéshez, tevékenységhez kapcsolható. A tanulás és a tevékenység a gyermek és a felnőtt számára pontosan ellenkező módon áll egymással kölcsönhatásban. „*A felnőtt azért tanul meg valamit, hogy aztán csinálni tudja. A kisgyermek ezzel szemben azért csinál valamit, hogy megtanulja*” (Kovács, 2009, 38. old.).

Nemzetiségi nevelés az óvodákban Magyarországon

A nemzetiségi óvodai nevelés az Óvodai nevelés országos alapprogramjával³ összhangban, annak célkitűzéseinek és az abban megfogalmazott feladatoknak alárendelten valósítja meg saját céljait és feladatait. A különböző óvodai tevékenységformák során az adott nemze-

³ 363/2012. (XII. 17.) Kormányrendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1200363.KOR>

tiség nyelvi, irodalmi, zenei, szellemi és tárgyi kultúrájának értékeit használja fel (Fórika, 2010). A nemzetiség óvodai nevelésének irányelve és a nemzetiség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról szóló 17/2013 (III.1.) EMMI rendelet kimondja, hogy: „A nemzetiségi óvodai nevelés az óvodás korú gyermekek életkori sajátosságainak és egyéni fejlettségének megfelelően a nemzetiség nyelvének és kultúrájának megismerését és elsajátítását, a kulturális hagyományok átörökítését és fejlesztését szolgálja.”⁴A rendelet kimondja továbbá, hogy:

„1. A nemzetiségi óvodai nevelés az óvodás korú gyermekek életkori sajátosságainak és egyéni fejlettségének megfelelően a nemzetiség nyelvének és kultúrájának megismerését és elsajátítását, a kulturális hagyományok átörökítését és fejlesztését szolgálja.

1. A nemzetiségi nevelés célja és feladata, hogy

- biztosítson anyanyelvi környezetet a gyermekek számára;
- ápolja és fejlessze a nemzetiségi életmódhoz, kultúrához kötődő hagyományokat és szokásokat;
- készítse fel a gyermeket a nemzetiségi nyelv iskolai tanulására;
- segítse a nemzetiségi identitástudat kialakulását és fejlesztését.”⁵

A hatályos jogszabályi rendelkezések⁶ értelmében ma Magyarországon a nemzetiségi óvodai nevelést a következő formák szerint lehet megvalósítani:

- anyanyelvű (nemzetiségi nyelvű) nevelés;
- nemzetiségi nevelést folytató kétnyelvű nevelés;
- magyar nyelvű roma/cigány kulturális nevelés.

A német nemzetiségi óvodákba járó gyermekek többsége nem nemzetiségi családból érkezik. Ezek a családok a német nyelv miatt választják ezeket a csoportokat. Ugyanez a tendencia érvényes az általános- és középiskolákra is. „Köztudott, hogy a nemzetiségi oktatásban részt vevők nem feltétlenül tartoznak az adott nemzetiséghez: a szülők a korai és eredményes nyelvtanulás reményében elsősorban német nemzetiségi osztályokba íratnak be nagyobb számban magyar gyerekeket” – olvashatjuk Vágó Irén Az oktatás tartalma című tanulmányában (Vágó, 2003, 206. old.). Különösen Nyugat-Magyarországon, az osztrák határ mentén élők körében vonzó a német nemzetiségi óvodai nevelés. „Tudományosan igazolt tény, hogy a kora gyermekkori életszakaszban történtek alapvetően meghatározzák a későbbi életlehetőségeket: többek között az iskolai sikerességet, a beilleszkedést, a szocializáció Oqesélyeit és a munkaerő-piaci kilátásokat. A háromtól hét éves korig terjedő óvodáskor tehát, mint a korai tanulási élmények egyik legfontosabb időszaka jelentős hatást gyakorol a gyerekek későbbi fejlődésére.” (Kállai, 2010). A nemzetiségi óvodai nevelés egyik fő jelentősége az idegen nyelvi környezet biztosítása. A nemzetiségi szülők azt várják el ezektől az intézményektől, hogy a család helyett az óvoda, majd az iskola tanítsa meg gyermekeiket őseik nyelvére. Ma már szinte minimális azoknak a gyermekeknek a száma ugyanis, akik beszélnek vagy értik a nemzetiségi nyelvet, éppen ezért a német nemzetiségi óvodákban nem realizálható az egy nyelvű (német) nevelés. Ugyanebbe az irányba hat az a tény is, hogy a gyerekek többsége

⁴ 17/2013. (III.1.) EMMI rendelet a nemzetiség óvodai nevelésének irányelve és a nemzetiség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról.

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1300017.EMM×hift=20170831&txtreferer=00000003.TXT>

⁵ u.o.

⁶ u.o.

nem a német nemzetiséghez tartozó. Egyre több szülő szeretné ugyanis, hogy gyermeke már az óvodában ismerkedhessen egy idegen nyelvvel (Pásztor, 2019). Klein is (2009, 2013) rávilágított egy német nemzetiségi óvodákban végzett vizsgálatában arra a tényre, hogy az óvodába érkező gyermekeknek mindössze 0,95%-a beszéli valamelyik német nyelvjárást anyanyelvként, az óvodások 75%-a ugyanakkor egyáltalán nem rendelkezik német nyelvtudással. Ezek alapján érthető, hogy a német nemzetiségi óvodák nagy többsége a kétnyelvű nevelést biztosítja, így aztán tulajdonképpen a nemzetiségi nyelv átörökítésére csak kevés helyen van lehetőség, sokkal inkább a sztenderd német nyelv átadása történik ezekben az intézményekben. Mammel már 1995-ben leírta, hogy: „[...] az óvodába járó nemzetiségi gyermekek többsége elsősorban magyarul beszél. Környezetükben a magyar nyelv a domináns nyelv. Mindez meghatározza az óvodai nyelvi nevelés sajátos jellegét: nem beszélhetünk anyanyelvi nevelésről, hiszen az ún. másodnyelv elsajátítás feladatait kell megvalósítani” (Mammel, 1995, 9. old.). A nemzetiségi nyelven folyó nevelés azért is problematikus, mert egyre kevesebb azoknak az óvodapedagógusoknak a száma, akik birtokolják ezt a nyelvet (Hartl et al., 2014). A német nemzetiségi óvodák körében 2002-ben végzett vizsgálat eredményei szerint az óvodákban az ismeretközlés nyelve 11,7%-ban a német, 21,9%-ban a magyar, és az óvodák 61%-ában mindkét nyelven folyik az ismeretek átadása. A gyerekek átlagosan napi 1,6 órán keresztül nevelkednek német nyelvi környezetben (Klein, 2012). Nemcsak a nemzetiségi nyelv okoz problémát az óvodapedagógusoknak, hanem még az irodalmi német nyelvben is sokaknak hiányosságai vannak. Ezt erősíti meg Ritter Imre parlamenti szöszóló is, aki az Országos Német Önkormányzat 2017-es vizsgálati eredményeit tette közzé (kézirat).

A német nemzetiségi óvodák jelentősége az idegennyelv (elvileg anyanyelv) átadása mellett a hagyományok őrzésében, átörökítésében rejlik. A nemzetiséghez tartozó szülők a nyelv mellett a nemzetiségi kultúra, a hagyományok átadását is ma már a nevelési intézményektől várják (Hartl et al., 2014). A hagyományok megelevenedése az óvodákban a gyermekekhez közelebb hozza a nemzetiségi közösséget, erősíti a gyermekek identitástudatát. A hagyományápolással kapcsolatban a 17/2013. (III.1.) EMMI rendelet a nemzetiségi nevelés egyik céljaként megfogalmazza, hogy: „[...] ápolja és fejlessze a nemzetiségi életmódhoz, kultúrához kötődő hagyományokat és szokásokat.”⁷ Az óvodának vagy az abban működő nemzetiségi csoportnak tükröznie kell az adott nemzetiség kultúráját, életmódját, a fennmaradt tárgyi emlékeit is. Sok helyen erre külön sarkot alakítanak ki a csoportszobában vagy a folyosó egy részén. A falakon a dekoráció egy része is ezt a célt szolgálja. Van, ahol a régi népviselet egy-egy darabja van kiállítva. A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata *Steh dazu! A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata stratégiája 2020-ig*⁸ című kiadványában kiemeli, hogy a német népviseleteket értéknek tekintik és támogatják azok megőrzését. Üdvözlük továbbá, hogy a különböző rendezvényeken, ünnepi alkalmakkor ma már egyre több fiatal is népviseletben jelenik meg. A Magyarországi Német Pedagógiai Intézet, Dél-Tirol Autonóm Tartomány és a Goethe Intézet *Sajátos Óvodai Koncepciónk* című kiadványában az olvasható, hogy: „A nyelv és a kultúra nagyon közel állnak egymáshoz. Lehetőség tetszük a gyermekeknek a magyarországi németek kultúrájával, hagyományaival, élet-

⁷ 17/2013. (III.1.) EMMI rendelet a nemzetiség óvodai nevelésének irányelve és a nemzetiség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról.

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1300017.EMM×hift=20170831&txrefereer=00000003.TXT>

⁸ *Steh dazu! A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata stratégiája 2020-ig.* (2016) Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, Budapest. <https://ldu.hu/wp-content/uploads/2021/10/mnoo-strategia-hu-online.pdf>

*formáival való találkozást. Élő szokásokat ápolunk és továbbadjuk azt. Eközben kizárólag németül beszélünk.”*⁹

Ezt a következőkkel lehet megvalósítani:

- Az óvodás gyermekekkel közösen kulturális értékek, különböző tárgyak (a német nemzetiség ruhái, használati tárgyai) gyűjtése és ezek kiállítása az óvodában;
- Régi dalok és mesék ápolása, melyek lehetővé teszik a nyelvjárások megismerését;
- A magyarországi németek ünnepeinek két nyelven történő lebonyolítása;
- Nemzetiségi viselet és néptáncos ruhák beszerzése;
- Német néptáncok tanítása az óvodásoknak;
- A településen található olyan intézmények meglátogatása, melyek a német nemzetiséghez köthetők (pl. tájház);
- Az óvoda használati tárgyain a régi idők motívumainak megjelölése;
- Hagyományos ételek készítése idős emberek bevonásával és azok megtanítása a fiatal szülőknek;
- Helyi szokások, hagyományok átörökítése;
- Német hangszerek (tangóharmonika, trombita stb.) megismertetése az óvodásokkal.¹⁰

A nemzetiségi óvodákban a gyermekeknek nemzetiségi táncokat is tanítanak, ami egyébként az Óvodai nevelés országos alapprogramjának V. fejezetében (Az óvodai élet tevékenységformái és az óvodapedagógus feladatai) leírtakkal összhangban valósul meg. Évente rendeznek nemzetiségi napot, melyre meghívást kapnak a szülők, nagyszülők is. Rendszeres fellépési lehetőséghez juthatnak a gyermekek a település különböző rendezvényein is (Pásztor, 2019).

Az anyanyelvű nevelést biztosító óvodák legfontosabb jellemzője, hogy ezekben az intézményekben az óvodai élet egészét a nemzetiség nyelvén kell megszervezni. Ez akkor lehet működőképes, ha a gyerekek birtokolják a kisebbségi anyanyelvet, illetve magas szintű nyelvismerettel rendelkeznek (Fórika, 2010). Ugyanakkor fontos, hogy a nemzetiség nyelvén oktató, nevelő óvodában a gyerekek a magyar nyelvvel, valamint a magyar irodalmi és zenei kultúra értékeivel is ismerkedhessenek (Klein, 2013). A kétnyelvű óvodai csoportokban mindkét nyelv (a magyar és a nemzetiség nyelve) egyaránt érvényesül. A hangsúlyt a nemzetiség nyelvének fejlesztésére kellene tenni, azonban ez a valóságban nem mindenhol realizálódik. Ezekben a csoportokban a nevelés kiterjed a szókincsfejlesztésre, a nemzetiségi hagyományok ápolására, a kiejtés fejlesztésére, a kétnyelvű identitástudat megalapozására (Talabér, 2004). A cigány kulturális nevelést folytató óvodákban a nemzetiség nyelvén, vagy mindkét nyelven, esetleg cigány kulturális nevelés keretében, magyar nyelven történik a nevelés (Fórika, 2010).

A nemzetiségi óvodákban folyó nemzetiségi nevelés során anyanyelvi környezetet kell biztosítani a gyermekek számára, ápolni és fejleszteni kell a nemzetiségi életmódhoz, kultúrához kötődő hagyományokat, szokásokat, valamint fontos feladat még a gyermekek felkészítése a nemzetiségi nyelv iskolai tanulására, illetve a nemzetiségi identitástudat fejlesztése. A 17/2013. (III.1.) EMMI rendelet értelmében ezekben az intézményekben törekedni kell a gyermekek érzelmi biztonságának megteremtése mellett arra is, hogy a kommunikáció lehető-

⁹ Bauer, M., Preims, M., Dr. Frank, G. & Szauer, Á. (2013). *A magyarországi német nemzetiségi óvodák bemutatkoznak – Sajátos óvodai koncepciónk*. Magyarországi Német Pedagógiai Intézet, Dél-Tirol Autonóm Tartomány – Goethe Intézet, Budapest, Pécs. http://www.udpi.hu/doc/kiadvanyok/wurzeln_und_fluegel/wuf-kindergarten-hu.pdf

¹⁰ u.o.

leg minél nagyobb arányban a nemzetiség nyelven történjen, hiszen a nyelv és a kultúra elengedhetetlen feltétele a magyarországi németek identitásának erősítéséhez.¹¹ Az óvodapedagógusnak olyan kommunikációs helyzeteket kell kialakítania, melyek során lehetővé teszi az utánzásokon alapuló nyelvelsajátítást¹². A gyermekek kíváncsiságára és tudásvágyára alapozva kell az óvodai életet megszervezni úgy, hogy közben lehetőségük legyen az utánzásra. A nemzetiségi óvodákban folyó kétnyelvű neveléssel kapcsolatban ugyanakkor Talabér (2004) azt hangsúlyozza, hogy az óvodapedagógus elsősorban óvodapedagógus és csak másodsorban nyelvtanító, anyanyelvre nevelő (Pásztor, 2019).

A nyelvi neveléssel kapcsolatban a Magyarországi Német Pedagógiai Intézet a német nemzetiségi óvodák pedagógiai programjának átdolgozásához készült kiadványában ezt olvashatjuk: „*Professzionális, gyermek közeli nyelvi nevelést kívánunk megvalósítani, amit játékosan, élményekre alapozva, az egész személyiség fejlesztését célozva szervezünk.*”¹³ Ugyanitt részletes tájékoztatást kaphatnak az óvodapedagógusok arról, miként lehet ezt megvalósítani. Fontos, hogy sokat beszéljenek a gyermekekkel, mégpedig németül. Elengedhetetlen feltétel, hogy a pedagógusok is szépen, érthetően beszéljék a nyelvet. Feladat továbbá a gyermekek kiejtéstanulásának elősegítése, mely a nemzetiségi nyelvre jellemző hangzórendszer elsajátítását és a nyelv zeneiségének utánzását teszi lehetővé (Talabér, 2004). A beszéd során az óvodapedagógusoknak alkalmazniuk kell a testbeszédet (mimika, gesztikuláció). A helyes kiejtést mondókák, versikék, gyermekdalok gyakori alkalmazásával érhetjük el. Ugyancsak a nyelvelsajátítást segíti, ha a gyermekeket válaszadási szerepbe is tesszük. Ezt legfőképpen az irányított játékok során valósíthatjuk meg, mint a körjátékok vagy a bábjátékok (Talabér, 2004). Az óvodai tevékenységek felvezetéseként vagy azokat kísérvé lehet mondókát alkalmazni, de ugyanúgy a mosdóhasználat, a rendrakás vagy az étkezések is indulhatnak így. Fontos, hogy közben az óvodapedagógusok német nyelven adják az utasításokat, és ez történhet énekelve is.

A német nemzetiségi óvodák ma országsszerte munkaerőhiánnyal küszködnek. Ennek egyik oka minden bizonnyal az Európai Unió tagsággal járó szabad munkaerőáramlás, hiszen a nemzetiségi óvodapedagógusok egy része Ausztriában vagy Németországban helyezkedik el.¹⁴ A német nemzetiségi alap- és kiegészítő képzés évek óta nem biztosít elegendő számú és esetenként megfelelő német nyelvi tudással rendelkező óvodapedagógust. A végzettek jelentős része el sem kezdi, vagy egzisztenciás és egyéb okok miatt elhagyja a pályát (Pásztor, 2019).

¹¹ Wurzel und Flügel – Leitbild des ungarndeutschen Bildungswesens – A magyarországi németek nevelési, oktatási és közművelődési programja (2010). Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen <http://udpi.hu/hu/dokumentumok/tudasanyagok/gyokerek-es-szarnyak/241-leitbild-des-ungarischen-bildungswesens-1/file>

¹² 17/2013. (III.1.) EMMI rendelet a nemzetiség óvodai nevelésének irányelve és a nemzetiség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1300017.EMM>

¹³ Bauer, M., Preims, M., Dr. Frank, G. & Szauer, Á. (2013). *A magyarországi német nemzetiségi óvodák bemutatkoznak – Sajátos óvodai koncepciónk*. Magyarországi Német Pedagógiai Intézet, Dél-Tirol Autonóm Tartomány – Goethe Intézet, Budapest, Pécs. http://www.udpi.hu/doc/kiadvanyok/wurzel_und_fluegel/wuf-kindergarten-hu.pdf

¹⁴ Állításomat statisztikai adatokkal nem tudom alátámasztani. Ez egy további kutatást követel, ugyanakkor a Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Karán végzett oktatói munkám során tapasztalom, hogy a nemzetiségi hallgatók már a tanulmányaik megkezdésekor azt tervezik, hogy a diploma megszerzését követően Ausztriában fognak elhelyezkedni. A soproni intézmény ezért is vonzó sokak számára.

A kétnyelvű nevelés egyéb megjelenési formái a hazai óvodákban napjainkban

A 21. századi magyar óvodában dolgozó pedagógusok számos új kihívással szembesülnek. A szülők egyre több igényt fogalmaznak meg az óvodai tevékenységekkel kapcsolatban, sok esetben további szolgáltatások biztosítását várják el az óvodáktól. Az óvodák közti konkurenciaharc is magával hozta azt a jelenséget, hogy ma már sokféle lehetőség közül választhatnak a szülők gyermekeik számára (nyelvvóra, sakk, karate, balett, iskolára felkészítő foglalkozások stb.) (Komjáthy, 2012).

„A választás ma már szabad: a különböző mentalitást, filozófiai alapokat és hitbéli meggyőződést tükröző gyermekképek és pedagógiák egymás mellett élésének korszakát éljük” (Pukánszky, 2005, 714. old.).

Az Óvodai Nevelés Országos Alapprogramja nem rendelkezik az óvodai idegennyelvi nevelésről, kivételt képeznek a nemzetiségi óvodák. Azonban az alapprogram minden magyar intézmény számára lehetővé teszi az óvodapedagógusok pedagógiai nézeteinek, értékrendjének és módszertani szabadságának érvényesülését. Ez megnyilvánulhat abban is, hogy jelen lehetnek olyan innovatív pedagógiai kezdeményezések, mint például az idegennyelvi foglalkozások. A 2011. évi Nemzeti Köznevelésről szóló CXC. törvény azonban kizárja az angol egy, vagy kétnyelvű környezetben való megjelenését az óvodákban. Ugyanakkor lehetőség van alkalmi, vagy napirendbe épített célnyelvi foglalkozások szervezésére fakultatív tevékenységként. Szülői igényre tarthatnak tehát az óvodákban idegennyelvi foglalkozásokat. Amennyiben az óvoda rendelkezik idegennyelvi programmal, úgy az idegennyelvi foglalkozások a napirend szerves részét képezik (Kruppa et al., 2023, 36. old.).

Az óvodaválasztásnál a szülők előszeretettel részesítik előnyben azokat az intézményeket, ahol idegennyelvi foglalkozásokat is biztosítanak. Ma már az idegennyelv-fejlesztés számos formájával találkozhatunk az óvodákban. Ezeknek az intézményeknek olyan pedagógiai programmal kell dolgozniuk, amely az idegen nyelvekkel való ismerkedést a gyermekek számára játékos keretek között biztosítja. A jelenlegi pedagógiai programok szinte mindegyike ötvözhető a kétnyelvű óvodai programmal, de mint Koloszár (2010) fogalmaz: *„[...] figyelembe kell venni a célt, a tartalmat, a feladatot, hogy minden esetben koherens, egymásra épülő legyen a két dokumentum egymással. A szándéknak egyeznie kell a gyermek szükségleteivel, a pedagógiai elvekkel és a szülők igényeivel is”* (Koloszár, 2010, 77. old.).

A kompetencia alapú nevelés, amely az óvodapedagógusok módszertani kultúrájának egyik meghatározója, a nyelvelsajátításban is érvényesül. A kompetenciaalapú idegennyelvelsajátításnak a leglényegesebb alapelve *„[...] a cselekvésből kiinduló gondolkodásra nevelés, felfedező tanítás-tanulás, megértésen és cselekvésen alapuló fejlesztés. Azok a gyerekek, akik ilyen módszertani alapokon nyugvó nevelést kaphatnak, a mindennapi életben használható, életkori sajátosságaiknak megfelelő nyelvismeretre, valamint a továbbiakban is sikeres nyelvelsajátítási képességekre tehetnek szert”* (Koloszár, 2010, 77. old.).

Az idegen nyelv az óvodában a játékban, a mozgásos tevékenységekben, a gyermekdalok, mondókák alkalmazása során, a mesemondásban, a gondozási feladatok közben és bizonyos rituálékhoz kapcsolódva jeleníthető meg legeredményesebben (Pásztor, 2019).

Ma hazánkban egyre nagyobb számban vannak angol-magyar kétnyelvű programmal dolgozó óvodák is, ahol a nevelés az óvodába lépéstől kezdve két nyelven párhuzamosan történik. Ezekben az intézményekben legtöbbször az *„egy személy egy nyelv”* elvén működő módszer érvényesül. A csoportban dolgozó óvodapedagógusok közül az egyik csak magyarul, a másik pedig kizárólag angolul beszél a gyerekekhez. Ez utóbbi ideális esetben angol anyanyelvű. Mindketten egyaránt kiveszik a részüket a gondozási feladatokból is, és a gyerekekkel végzett közös tevékenységek során (Árva, 2017).

A rendszerváltás után bekövetkezett változások jelentős bővülést eredményeztek az óvodák kínálatában is. A harmadik évezredben a globalizáció egyik következményeként, a transznacionális migráció¹⁵ gyermekeinek fogadására is nyílnak óvodák, amelyekre egyre több fizetőképes magyar család is igényt tart. Az elmúlt évtizedekben számos nemzetközi intézmény is megnyitotta kapuit, mint például az Amerikai Iskola vagy a SEK International School, de szép számmal találunk különböző alapítványi vagy magánintézményt is (Kovács I., 2017). A hazai óvodapedagógia büszkélkedhet egy olyan egyedülálló kezdeményezéssel is, amely egy vidéki óvodában valósult meg 2008-ban. A pápai Fáy András Lakótelepi Óvodában helyet kapnak a pápai katonai légibázis NATO-katonáinak gyermekei is, integrálva őket a helyi gyerekekkel. A kezdeményezés azért példaértékű, mert ez az egyetlen olyan óvoda a NATO gyakorlatában, amelyet nem a szervezet működtet, hanem a külföldi családok gyermekeit egy helyi óvodai közösségbe igyekeznek beilleszteni. Az óvoda magyar-angol két nyelvű pedagógiai programját úgy alkották meg, hogy az elősegítse a külföldi gyermekek nyelvi, kulturális, pedagógiai beilleszkedését, de fontos célkitűzése az is, hogy ebből a sajátos pedagógiai helyzetből az óvodába járó magyar gyerekek is előnyt kovácsoljanak. Az óvodában mindkét nyelvet (magyar és angol) használják. A játéknak különösen nagy szerepet tulajdonítanak az idegennyelv-elsajátításban. A gyerekeket pozitív visszajelzésekkel bátorítják. Metakommunikációs eszközöket használnak, és a gyerekektől elfogadják a fizikai válaszreakciókat. Ebben az óvodában az óvodapedagógusok párban dolgoznak, és közülük az egyiknek ismernie kell az angol nyelvet, szóban és írásban is tudnia kell kommunikálni és folyamatosan kell képeznie magát mind nyelvi, mind pedagógiai szempontból. Csak tapasztalt, gyakorlattal rendelkező óvodapedagógusok alkalmasak erre a feladatra. A személyi feltételek mellett a tárgyi feltételek biztosítására is nagy gondot fordít az óvoda. A hagyományos, egynyelvű óvodai csoportok mellé mellett megtaláljuk az országismeretet közvetítő képeket, plakátokat, autentikus könyveket, hanganyagokat, valamint a szókincsfejlesztést szolgáló képeket, kártyákat is (Kitzinger, 2014, 164-167. old.).

Összegzés

Magyarországon az iskoláskor előtt megkezdett idegennyelv-elsajátításra a nemzetiségi óvodák mellett bármelyik intézmény adhat lehetőséget. Bár a jelenleg hatályos köznevelési törvény és az alapprogram csupán a nemzetiségi óvodai nevelésről rendelkezik, van lehetőség az óvodákban az idegen nyelvekkel való ismerkedésre. A német mellett az angol nyelv a leggyakrabban választott idegen nyelv, sőt ez utóbbi egyértelműen az élre került. A korai idegennyelv-fejlesztést sajnos még mindig sokan ellenzik, mára azonban felerősödtek az azt támogatók hangjai. Őket igazolják az Európai Unió-s ajánlások is, hiszen Európában ma a szülőket arra ösztönzik, hogy gyermekeik idegennyelvi taníttatását minél hamarabb kezdjék meg (Kállai, 2010).

A KUTATÁS MÓDSZERTANA

A kutatás célja annak feltérképezése, hogy Nyugat-Dunántúl három vármegyéjének (Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala) óvodáiban mennyire jellemző, hogy az idegen nyelvek megjelennek az óvodai nevelésben. Arra is kerestük a választ, hogy mely nyelven biztosítanak

¹⁵ „A transznacionális migrációt az országban hosszabb-rövidebb ideig dolgozó külföldi munkavállalók és családjuk alkotják. Ők olyan oktatási intézményeket keresnek gyermekeiknek, amelyekbe a belépés, illetve azok elhagyása viszonylag zökkenőmentesen megtehető, és ténylegesen illeszkednek az esetleges korábbi, illetve a későbbi nevelési intézmények sorába, melyek nagy valószínűséggel más országban találhatóak. Ezek a nemzetközi óvodák biztosítják az átjárhatóságot a külföldi óvodákba, felkészítik a gyerekeket a külföldi iskolák elkezdésére [...]” (Kovács, 2017, 97. old.).

idegen nyelvi nevelést az óvodások számára. Célunk volt továbbá annak bemutatása, hogy az angol vagy a német nyelv jelenik meg gyakrabban az intézmények kínálatában.

Kutatást elindító kérdéseink a következők voltak: (1) Milyen arányban vannak Nyugat-Dunántúlon az idegennyelvi nevelést is biztosító óvodák? (2) Ausztria közelsége miatt Nyugat-Dunántúl vármegyéiben az óvodákban vajon a korai idegennyelv-fejlesztés terén a német nyelv a népszerűbb-e az angollal szemben vagy már itt is az élre kerültek számosságukat tekintve az angol óvodai csoportok? (3) Az idegen nyelvek jellemzően milyen településtípuson lévő óvodákban jelennek meg az óvodai nevelésben? (4) Vajon az óvodavezetők többsége fontosnak tartja-e az óvodai idegennyelvi nevelést? Kutatásunkban kvantitatív módszert választottunk, a kérdőíves kikérdezést alkalmaztuk, melyet 2024 augusztusában végeztünk el. A 22 kérdést tartalmazó kérdőívünket e-mail-en juttattuk el az intézményvezetőkhez.

A vizsgálatba Nyugat-Dunántúl három vármegyéjét (Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala) vontuk be. Az Oktatási Hivatal köznevelési tanügyi adminisztrációs és adatbank oldalát (dari.oktatas.hu) használtuk. A köznevelés információs rendszerének (KIR) intézménytörzsi nyilvántartásában a vizsgált három vármegyében összesen, a tagóvodákkal együtt 509 intézményt találtunk. A mintánk meghatározásánál a tagóvodákat kivettük, így 349 óvodára csökkentettük azt (N=349).

1. táblázat

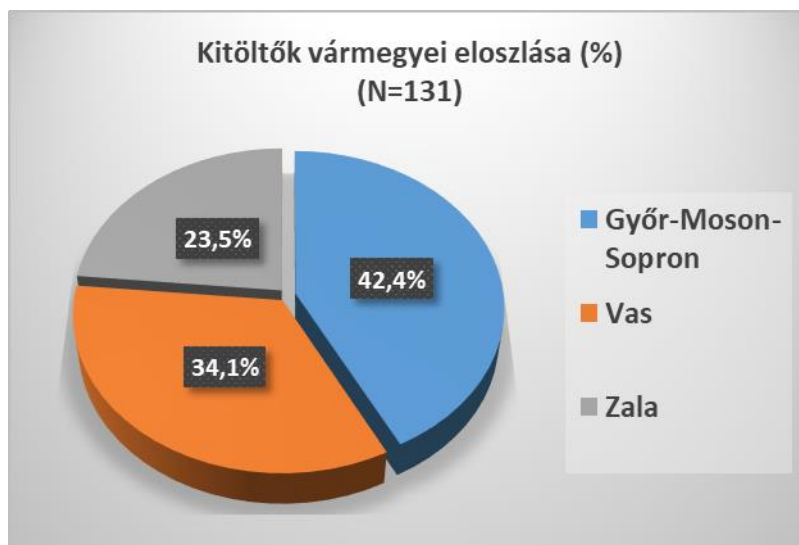
Vármegye	Óvodák száma
Győr-Moson-Sopron	147
Vas	100
Zala	102
Összesen	349

Forrás: saját szerkesztés

A leíró statisztikák és az elemzések elkészítéséhez az SPSS 24-es verzióját alkalmaztuk (IBM Corp., 2016, IBM SPSS Statistics for Windows, Armonk, NY: IBM Corp.). A vizsgálati minta bemutatásához leíró statisztikát, és az adatok jellegéből adódóan Khi-négyzet, Fisher-féle egzakt tesztek, Kruskal Wallis és páronkénti Mann-Whitney tesztek használtunk. A statisztikai szempontból szignifikáns eredmény valószínűségét, a közmegegyezésnek megfelelően $p < 0,05$ -ös szinten határoztuk meg.

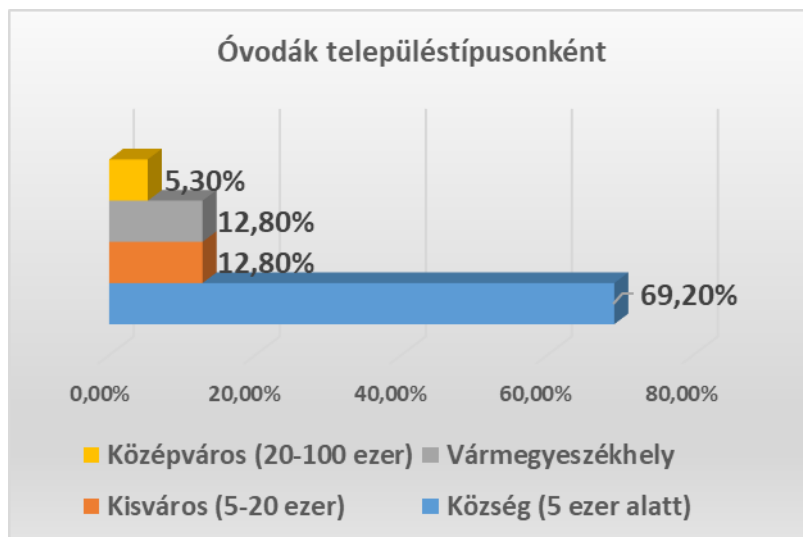
EREDMÉNYEK

Az óvodák intézményvezetőihez e-mail-en juttattuk el online kérdőívünket. Összesen 131 kitöltött kérdőív alkotja kutatásunk mintáját. Ahogy az 1. sz. ábra is mutatja, a legtöbb adatközlő Győr-Moson-Sopron vármegyéből került ki (42,4%), a legkevesebb pedig Zalából (23,5%).

1. ábra: A kitöltők vármegyei eloszlása
Forrás: saját készítés

A három vizsgált vármegyében a mintában szereplő óvodák településeinek mérete jelentősen eltér (Fisher=19,18; $p=0,002$). Vas vármegyéből több óvoda került ki a vármegyeszékhelyből és kevesebb a községekből, míg Zala vármegyében az ellenkező tendencia figyelhető meg. Az adatközlők többsége (69,2%) 5 ezer alatti lakossal rendelkező községben található (2.sz. ábra).

2. ábra: Az óvodák aránya településtípusonként
Forrás: saját készítés

A különböző vármegyék jelentősen eltérnek annak tekintetében, hogy hány óvodai csoport működik bennük (Kruskal Wallis teszt; Győr-Moson-Sopron medián=3,5, Vas medián=3; Zala medián=2; Khi-négyzet=8,74; SzF=2; $p=0,01$). Páronként összehasonlítva a vármegyéket, a különbség Győr-Moson-Sopron és Zala vármegye között figyelhető meg (Mann-Whitney teszt; $Z=-3,04$; $p=0,002$).

A kérdőíves kutatás egyik legfontosabb kérdése az volt, hogy van-e a vizsgált óvodákban idegen nyelvű nevelés. Az eredmények (3. sz. ábra) azt mutatják, hogy az intézmények 71,2 %-ában nem biztosítanak az óvodás gyermekek számára idegen nyelvű foglalkozásokat.

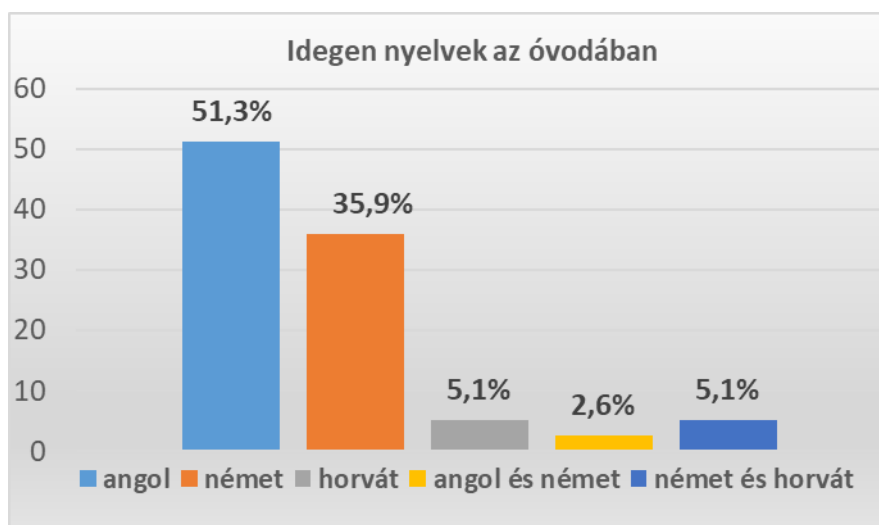
Ez a tény annak ismeretében különösen elszomorító, hogy egyértelműen bizonyított a korai idegennyelv-fejlesztés hasznossága.

3. ábra: Az idegen nyelvű nevelés jelenléte az óvodákban
Forrás: saját készítés

A kutatás arra is rávilágított, hogy a nagyobb településeken jellemzően gyakoribb az idegen nyelvű nevelés (Fisher=7,8; $p=0,043$) és az egyházi és vármegyei jogú önkormányzatok fenntartásában ugyancsak gyakoribb az idegen nyelvek jelenléte az óvodai foglalkozásokban (Fisher=23,63; $p<0,001$).

A kutatásban arra is kerestük a választ, vajon Nyugat-Dunántúl három vármegyéjében mely idegen nyelvek vannak jelen az óvodákban. Mint ahogyan a 4. sz. ábra is mutatja, az idegen nyelvek gyakoriságában az angol áll az élen, ami egyértelműen azt jelenti, hogy a német nyelv az országos tendenciának megfelelően veszített népszerűségéből annak ellenére, hogy az itt található vármegyék Ausztriával határosak és a német, valamint a horvát nemzetiségiek is jelen vannak.

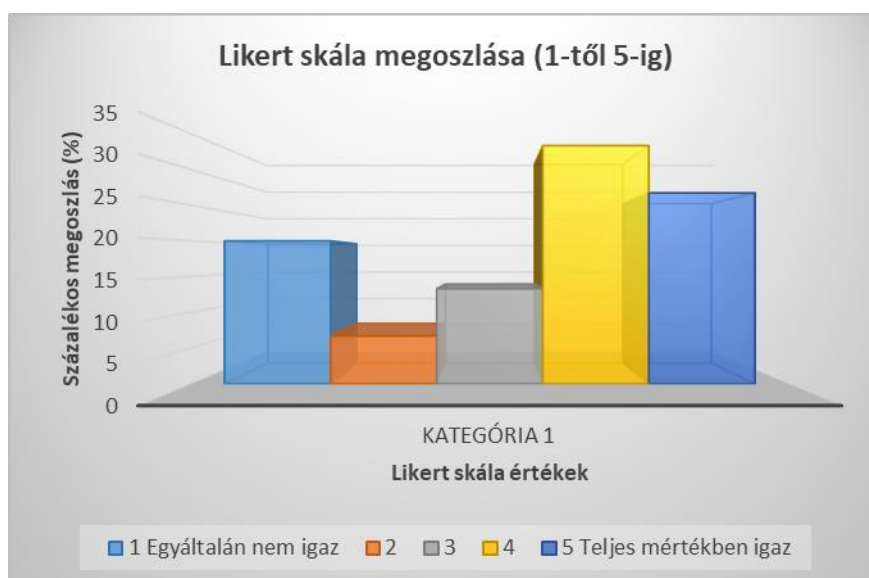
4. ábra: Idegen nyelvek aránya Nyugat-Dunántúl óvodáiban
Forrás: saját készítés

A vármegyék óvodái eltérnek a gyermekek számára biztosított nyelvek vonatkozásában is (Fisher=19,31; $p=0,03$). Zala vármegyében a legtöbb az olyan óvoda, amelyek egyik nyelvet sem biztosítják és itt fontos megjegyezni, hogy az ebből a vármegyéből származó kitöltések jellemzően kisközségekből érkeztek. Győr-Moson-Sopron vármegyében az idegen nyelvet biztosító csoportok esetében a német nyelv a gyakoribb, míg Vas vármegyében az angol nyelv.

Abban a tekintetben, hogy kik tartják az idegen nyelvi foglalkozásokat is eltérések tapasztalhatóak (Fisher=20,83; $p=0,04$): Vas vármegyében nagyobb a „sima” óvodapedagógusok (speciális, idegen nyelvi nevelésre jogosító végzettség nélkül), Győr-Moson-Sopron vármegyében pedig a külső szakemberek aránya.

A 131 mintás kutatás eredményeiből az látszik, hogy Nyugat-Dunántúl óvodáinak 11,45%-ában van nemzetiségi nevelés. Az óvodák közül (N=131) 15 intézmény rendelkezik nemzetiségi csoporttal vagy csoportokkal is, 3 intézményben horvát, 12 óvodában pedig német nemzetiségi nevelést biztosítanak a gyermekeknek. A vizsgálat arra is kiterjedt, vajon a nemzetiségi óvodák rendelkeznek-e megfelelő számú nemzetiségi óvodapedagógussal. Sajnos több mint egy negyedében a nemzetiségi nevelést is kínáló intézményeknek ez nem biztosított.

A kitöltőknek egy 1-től 5-ig terjedő Likert-skálán kellett jelölniük, hogy amennyiben van az óvodájukban német nemzetiségi nevelés, szerintük igaz-e az az állítás, hogy erre a szülői igény évről-évre növekszik. Az 1-es érték azt jelölte, hogy ez az állítás egyáltalán nem igaz, az 5-ös pedig azt, hogy teljes mértékben igaz. (5. sz. ábra) Az adatközlőink 60%-a 5-ös vagy 4-es értéket jelölt, ami azt mutatja, hogy az intézményvezető pedagógusok úgy ítélik meg, hogy nő a szülők igénye a német nemzetiségi nevelésre. A kérdőívünkben a horvát nemzetiségi csoporttal is rendelkező óvodák vezetőit (n=3) is megkérdeztük e témában. Sajnos ezt nem tudtuk megbízhatóan értékelni, mert erre a kérdésre nagy számban olyanok is válaszoltak, akiknek az óvodája nem rendelkezik horvát nemzetiségi csoporttal.

5. ábra: Az óvodavezetők egyetértése azzal az állítással, hogy évről-évre nő az igény a szülők részéről a német nemzetiségi nevelésre

Forrás: chatgpt.com

Ahogy a szakirodalmak is alátámasztják (Komjáthy, 2012), a szülők igénye a 21. században erőteljes emelkedést mutat a különböző óvodai fakultatív foglalkozások iránt. Fontos-

nek éreztük azt megvizsgálni, hogy vajon a kutatásunkba bevont három nyugat-dunántúli vármegyében milyen arányban fordulnak elő fakultatív foglalkozások, melyek keretében az óvodás gyermekeknek lehetőségük van idegen nyelvvél vagy nyelvekkel ismerkedni. A kérdőíves kutatás eredményei azt mutatják, hogy a vizsgált óvodák 31,3%-ban (6. sz. ábra) fakultatív idegen nyelvi foglalkozásokat is tartanak az óvodás gyermekek számára.

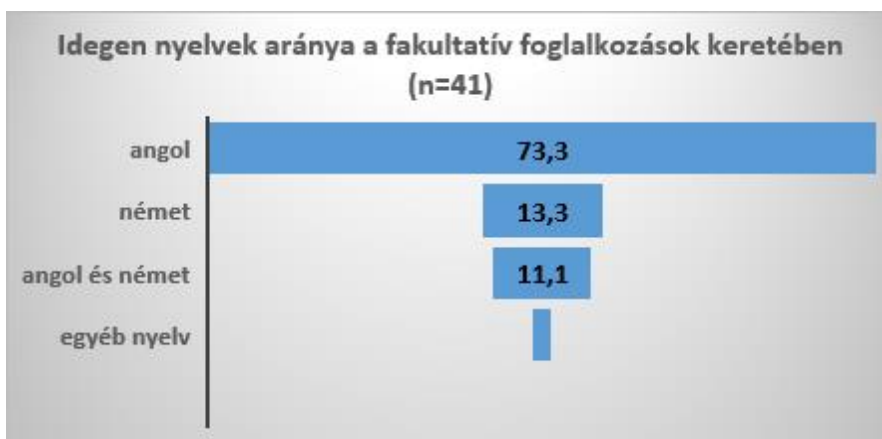
Kérdőíves kutatásunkban az adatközlők rövid szöveges választ is adhattak, hogy a fakultatív idegen nyelvi foglalkozások az óvodájukban hogyan, milyen keretek között valósulnak meg. Ezeket a választható szolgáltatásokat a szülők fizetik és általában heti egy alkalommal biztosítják a gyermekeknek 45 perc időtartamban. Ezek helyszíne általában nem az óvoda egyik csoportszobája, hanem egy különterem. Többen azt is hangsúlyozták, hogy ezek a foglalkozások játékos keretek között valósulnak meg.

6. Fakultatív idegen nyelvi foglalkozások jelenléte az óvodákban

Forrás: saját készítés

Az óvodai fakultatív idegen nyelvű foglalkozásoknál azt láthatjuk (7. sz. ábra), hogy az angol nyelv 73,3 %-kal áll az élen és a német nyelv csupán 13,3 %-ban fordul elő. Vannak intézmények, ahol két nyelv közül is választhatnak a szülők, akiknek gyermekei angol és német nyelvű foglalkozásokra is járhatnak.

7. A választható idegen nyelvek aránya a fakultatív óvodai foglalkozásokon

Forrás: saját készítés

A vármegyék között jelentős a különbség abban a tekintetben, hogy az óvodavezetők szerint az angol vagy a német nyelvre nagyobb az igény a szülők részéről (Fisher=13,91; $p=0,001$). Zala vármegyében elsősorban az angol nyelvet, Győr-Moson-Sopron megyében pedig a német nyelvet jelölték a kitöltők.

Ahol nincs idegen nyelvű nevelés, azokban az óvodákban jellemzően a vezető nem is tartja fontosnak azt, vagy nem erőltetné (Fisher=30,55; $p<0,001$). A kitöltőknek csupán 5,3%-a tartja nagyon fontosnak az óvodai idegen nyelvi nevelést, 30,1%-a úgy gondolja, hogy fontos, 21,1% pedig egyáltalán nem tartja indokoltnak. Közel a negyede az óvodavezetőknek (24,8%) azon az állásponton van, hogy az idegen nyelveket csak fakultatív foglalkozások keretében, óvodai szolgáltatásként kell biztosítani. Vannak, akik szerint kizárólag a nemzetiségi nevelésben jelenjen meg az idegen nyelv az óvodában.

KÖVETKEZTETÉS

Kutatásunk eredményeinek összegzésekor, visszakanyarodva a kutatási kérdéseinkre, elmondható, hogy Nyugat-Dunántúl három vármegyéjében sokkal több azoknak az intézményeknek a száma, amelyek nem biztosítanak a gyermekek számára idegennyelvi nevelést. Az óvodák közel háromnegyedében (71,2%), az óvodásoknak nincs lehetősége a magyaron kívül egy másik nyelvvvel játékosan ismerkedni. 2024-ben Magyarország Ausztriával határos részén nem a német, hanem az angol nyelv a domináns. A német nyelv egyedül Győr-Moson-Sopron vármegyében tartja a vezető szerepét. A kutatás rávilágított arra is, hogy az óvodákban fakultatív foglalkozások keretében is ismerkedhetnek a gyermekek idegen nyelvekkel. Ezek vezető nyelve szintén az angol. Az idegen nyelvek jellemzően a nagyobb települések óvodáiban részei a nevelésnek. A kisebb települések intézményeiben ez csak ritkán fordul elő. Ezekben az óvodákban ma még kevésbé adnak teret az idegen nyelveknek. Kutatásunk eredményei szinkronban vannak azzal az országos kérdőíves felméréssel, melyet Kruppa és munkatársai végeztek 2023-ban (Kruppa et al., 2023).

Vizsgálatunkból az is jól látszik, hogy a 21. század harmadik évtizedében a korai idegennyelv-fejlesztés az óvodai nevelés meghatározó része, de még távol vagyunk attól, hogy minden gyermek számára elérhető legyen a korai idegennyelv-elsajátítás lehetősége óvodai környezetben. Optimisták lehetünk azonban, hiszen a szülők ma már felismerik az óvodáskori idegennyelvi nevelés jelentőségét és a pedagógusok sem vitatják a fontosságát úgy, mint korábban tették. Intézményvezető adatközlőink több mint harmada fontosnak vagy nagyon fontosnak tartja az óvodai nevelésben megjelenő korai idegennyelv-elsajátítást. Problémát okoz azonban a szakképzett pedagógusok biztosítása azokban az intézményekben, ahol a gyermekek már óvodáskorukban is hallhatnak idegen nyelveket. Erre világít rá kutatásában Nemes és Antal (2023) is, akik ugyancsak nehézséget látnak a felkészült szakemberek megtalálásában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Könyv

Boeckmann, K.-B., Links, S., Orlovsky, S. M. & Wondraczek, I. (2010). *Többsz nyelvűség az óvodákban – Módszertani kézikönyv korai fejlesztéshez*. Universität Wien Institut für Germanistik, Wien, 150.

[1] A magyar fordítást készítette a Nyugat-dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség Közhasznú Nonprofit Kft. megbízásából Balázs István

[2] Borbély, A. (2014). *Kétnyelvűség – Variabilitás és változás magyarországi közösségekben*. L' Harmattan Kiadó, Budapest

- [3] Feld-Knapp, I. (2015). Az intézményes idegennyelv-oktatás új kihívásai. In *A tanárrá válás és a tanárság kutatása – A magyar nyelv és irodalom, az idegen nyelvek és a művészetek műveltségi területen*. Bölcsész- és Művészetpedagógiai Kiadványok 11. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
https://metodika.btk.elte.hu/dstore/document/5817/11-TAMOP_BTK_BMK_11-Tan%C3%A1rr%C3%A1_v%C3%A1l%C3%A1s-tan%C3%A1rs%C3%A1g.pdf
- [4] Fórika, L. (2010). A kisebbségi nevelés-oktatás néhány alapkérdése. In Gyulavári Tamás – Kállai Ernő (szerk.), *A jövőnyektől az államalkotó tényezőig. A nemzetközi közösségek múltja és jelene Magyarországon*. Országgyűlési Biztos Hivatala, Budapest
- [5] Golnhofer, E. & Szabolcs, É. (2005). *Gyermekkor: nézőpontok, narratívák*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest
- [6] Hartl, É., Babai, Zs. & Kovácsné, Vinkovics, É. (2014). *Módszertani kézikönyv az óvodai magyar-német kétnyelvű neveléshez*. Nyugat-magyarországi Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar.
http://publicatio.nyme.hu/336/1/Multiling_modszertani_konyv_m2VEva_vegleges_javitott_kepekkel_u.pdf
- [7] Klein Ágnes (2013). *Utak a kétnyelvűséghez – Nyelvek elsajátítása iskoláskor előtt*. Tinta Könyvkiadó, Budapest
- [8] Kovács, J. (2009). *A gyermek és az idegen nyelv*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest
- [9] Navrasics, J. (2004). *A kétnyelvű gyermek*. Pannon Egyetemi Kiadó, Veszprém
- [10] Piaget, J. (1997). *Az értelem pszichológiája*. Kairosz Kiadó, Budapest
- [11] Vekerdy, T. (2003). *A pszichológus válaszol – Gyerekekről, felnőtteknek* - Sanoma Budapest Kiadó Rt., Budapest

Könyvfejezet

- [1] Árva, V. (2017). Mint egy kétnyelvű családban: megfigyelések egy magyar-angol kétnyelvű óvodában. In Márkus, É., M. Pintér, T., & Trentinné Benkő, É., *Jó gyakorlatok a korai idegennyelvi fejlesztésben*. ELTE TÓK, Budapest.
https://www.researchgate.net/profile/Orsolya_Endrody-Nagy/publication/314260575_Kettannyelvuseg-Tobbtannyelvuseg-Nagy-Britania-es-Katalonia-peldaja-Bilingual-and-multilingual-education-the-example-of-Great-Britain-and-Catalonia/links/58be7fcd92851cbe16e0c7b6/Kettannyelvuseg-Toebbtannyelvuseg-Nagy-Britannia-es-Katalonia-peldaja-Bilingual-and-multilingual-education-the-example-of-Great-Britain-and-Catalonia.pdf
- [2] Kitzinger, A. (2014). Multilingvális és multikulturális kihívások egy magyar óvodában. In Márkus, É. & Trentinné Benkő, É. (szerk.), *A korai idegennyelvi fejlesztés elmélete és gyakorlata: Konferenciaelőadások és háttér tanulmányok* (pp. 164–179). ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
https://pedagoguskepzes.elte.hu/letoltesek/1_markus_trentinne_korai_idegennyelvi_fejlesztés.pdf
- [3] Klein, Á. (2011). Theorie in der Praxis – Praxis in der Theorie – Über die Ausbildung von Kindergärtnerinnen im Spiegel des Zweitsprachenerwerbs und Kulturbewahrung der Ungarndeutschen. In Bús, I., Klein, Á. & Meskó, N. (szerk.), *Erziehung und Forschung – Beiträge zur KindergärtnerInnenausbildung* (pp. 134–149). Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar, Szekszárd.

- [4] Kontráné, H. E. (2004). Egyéni különbségek a nyelvtanulásban. In Kontráné Hegybíró Edit – Kormos Judit (szerk.), *A nyelvtanuló – Sikerek, módszerek, stratégiák*. Okker Kiadó, Budapest.
- [5] Kovács, I. (2017). Nemzetközi óvodákra jellemző sajátos kihívások – 12 év pedagógiai tapasztalata. In Márkus É., M. Pintér, T. & Trentinné Benkő, É., *Jó gyakorlatok a korai idegennyelvi fejlesztésben* (pp. 96–108). ELTE TÓK, Budapest. [https://www.researchgate.net/profile/Orsolya-Endrody/publication/314260575_Kettannyelvuseg-Tobbtannyelvuseg-Nagy-Britania-es-Katalonia-peldaja-Bilingual-and-multilingual-education-the-example-of-Great-Britain-and-Catalonia.pdf](https://www.researchgate.net/profile/Orsolya-Endrody/publication/314260575_Kettannyelvuseg-Tobbtannyelvuseg-Nagy-Britania-es-Katalonia-peldaja-Bilingual-and-multilingual-education-the-example-of-Great-Britain-and-Catalonia/links/58be7fcd92851cbe16e0c7b6/Kettannyelvuseg-Toebbtannyelvuseg-Nagy-Britannia-es-Katalonia-peldaja-Bilingual-and-multilingual-education-the-example-of-Great-Britain-and-Catalonia.pdf)
- [6] Lenneberg, E. H. (1974). A nyelv biológiai szempontból. In Pap Mária (szerk.), *A nyelv keletkezése* (pp. 111–128). Kossuth, Budapest.
- [7] M. Batári, I. (2008). Párhuzamok az első és második nyelv elsajátításában – a korai nyelvi fejlesztés szemszögéből. In Vámos Ágnes & Kovács Judit (szerk.), *A két tanítási nyelvű oktatás elmélete és gyakorlata 2008-ban. Jubileumi tanulmánykötet*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
- [8] Nemes, M. (2017). A korai kezdés után – nyelvvizsgák gyerekeknek. In Márkus, É., M. Pintér, T. & Trentinné Benkő, É. (szerk.), *Jó gyakorlatok a korai idegennyelvi fejlesztésben. – Oktatás, fejlesztés, kutatás* (pp. 71–86). ELTE TÓK, Budapest. https://www.researchgate.net/profile/Orsolya-Endrody-Nagy/publication/314260575_Kettannyelvuseg-Tobbtannyelvuseg-Nagy-Britania-es-Katalonia-peldaja-Bilingual-and-multilingual-education-the-example-of-Great-Britain-and-Catalonia.pdf
- [9] Németh, I. K. (2014). Német nyelvelsajátítás kisiskolás korban a tapasztalati tanulás útján. In Bencéné Dr. Fekete, A. (szerk.), *Innovatív módszerek a köznevelés gyakorlatában, II. Kárpát-medencei nemzetközi módszertani konferencia és módszervásár – Konferenciakötet* (pp. 67–75). Kaposvár. https://press.mater.uni-mate.hu/76/1/INNOVATIV_modszerek_2015.pdf
- [10] Polonyi, T. É. & Kovács, Á. M. (2005). Többnyelvű elmék. In Gervain, J., Kovács, K., Lukács, Á. & Racsmány, M. (szerk.), *Az ezerarcú elme – Tanulmányok Pléh Csaba 60. születésnapjára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- [11] Vágó, I. (2003). Az oktatás tartalma. In Halász Gábor & Lannert Judit (szerk.), *Jelentés a magyar közoktatásról*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest.

Folyóiratcikkek

- [1] Fischer, M. (2007). A többnyelvűség és a nyelvtanítás támogatása az Európai Unióban. *Új Pedagógiai Szemle* 2007/7-8. <http://folyoiratok.ofi.hu/uj-pedagogiai-szemle/a-tobbnyelvuseg-es-a-nyelvtanitas-tamogatasa-az-europai-unioban>
- [2] Fülöp Károly (1982). Idegen nyelvek az óvodában – kérdőjelekkel. In *Óvodai Nevelés*, 1982/3. szám 35. évf. (pp. 75–77)
- [3] Kelemen, J. – Nagy, S. (1981). Idegen nyelv az óvodában. In *Óvodai Nevelés*, 1981/7-8. szám. 34. évf. (pp. 246–255)

- [4] Klein, Á. (2009). *Empirische Untersuchung zur Sprachaneignung in ungarndeutschen Nationalitätenkindergruppen*. Deutsch revival 2009/6. (pp. 9–22.)
- [5] Koloszar, I. (2010). Az angol nyelv az óvodában – English in Nursery School. In *Létünk – Társadalom – Tudomány – Kultúra*, XL. évfolyam, 2010. 4. szám, Fórum Könyvkiadó, Újvidék, (pp. 75–84).
http://epa.oszk.hu/00900/00997/00015/pdf/EPA00997_Letunk_2010_04.pdf
- [6] Komjáthy, Zs. (2012). A magyar óvodatörténet nyilvántartott szakmai folyóiratainak gyermek-és ifjúságképe a 19. századtól napjainkig. In *Új Pedagógiai Szemle*, 62. évf. 9-10 sz., (pp. 198–206.).
http://epa.oszk.hu/00000/00035/00154/pdf/EPA00035_upsz_2012_09-10_198-206.pdf
- [7] Kovács Ivett Judit & Czachesz Erzsébet (2021). Mit szeretnének a szülők? Korai nyelvtanulás az óvodában. In *Iskolakultúra*, 31. évf. 2021/10. (pp. 16-37)
<http://doi.org/10.14232/ISKKULT.2021.10.16>
- [8] <https://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/34689/42624>
- [9] Kruppa, É., Márkus, É. & Trentinné Benkő, Éva (2023). *A korai célnyelvi fejlesztés helyzete a magyar óvodákban: nemzetiségi és idegennyelvi programok és szolgáltatások*. In *Gyermeknevelés*, 11. évf., 1. szám (pp. 29–58).
<https://doi.org/10.31074/gyntf.2023.1.29.58>
- [10] Mammel, Á.né (1995). IV. Országos Kisebbségi Óvodapedagógiai Szimpózium. In: *Óvodai Élet*, III. évf. 2. szám, (pp. 8–15).
- [11] Nemes, M. & Antal, V. (2023). *Szülői attitűdök vizsgálata a korai idegennyelvtanulásra és az óvodai játékos idegen nyelvi foglalkozásra vonatkozóan*. In *Danubius Noster*, XI. évf., 2023/3. szám, (pp. 17–44). <https://doi.org/10.55072/DN.2023.3.17>
https://ejf.hu/sites/default/files/DN/2023/03/02Antal_Nemes-SZULOI%20ATTITUDOK%20VIZSGALATA%20A%20KORAI%20IDEGENNYELV-TANULASRA.pdf
- [12] Nikolov, M. (2001). Minőségi nyelvoktatás - a nyelvek európai évében. In *Iskolakultúra*, 2001. 8. szám https://real.mtak.hu/61033/1/EPA00011_iskolakultura_2001_08_003-012.pdf
- [13] Pukánszky, B. (2005). *A gyerekekről alkotott kép változásai az óvoda történetében*. In *Educatio*, 2005/4., (pp. 703–714).
https://folyoiratok.ofi.hu/sites/default/files/article_attachments/pukanszky.pdf
- [14] Sominé, H. O. (2011). Az anyanyelv-elsajátítás és az idegennyelv-tanulás összefüggéseinek megközelítései – egy közös értelmezési keret lehetősége. In *Magyar Pedagógia*, 111.évf. 1. szám (pp. 53–77).
<https://www.magyarpedagogia.hu/index.php/magyarpedagogia/article/view/25/25>
- [15] Talabér, F.né (1994). Óvodai életmódszervezés a nemzetiségi gyermekcsoportokban. In *Iskolakultúra*, IV. évf. 1994/8. http://real-j.mtak.hu/11134/8/Iskolakultura_1994_8.pdf

Weboldal

- [1] Dr. Kállai Ernő (2011): *Jelentés a nemzeti és etnikai kisebbségi óvodai nevelés helyzetéről*
<http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/217986220.pdf>
- [2] Pásztor, E. J. (2019). *A játékos idegennyelvi foglalkozások megjelenése a magyarországi óvodákban 1959-től napjainkig, különös tekintettel a soproni és Sopron környéki óvodákra*. Doktori (PhD) értekezés – Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Doktori Iskola Pedagógia-történet Program

- https://www.ppk.elte.hu/dstore/document/222/doktorjelolt_pasztorenikojudit_disszertacio.pdf
- [3] *Steh dazu! A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata stratégiája 2020-ig.* (2016) Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, Budapest
<https://ldu.hu/wp-content/uploads/2021/10/mnoo-strategia-hu-online.pdf>
- [4] Bauer, M., Preims, M., Dr. Frank, G. & Szauer, Á. (2013). *A magyarországi német nemzetiségi óvodák bemutatkoznak – Sajátos óvodai koncepciónk.* Magyarországi Német Pedagógiai Intézet, Dél-Tirol Autonóm Tartomány – Goethe Intézet, Budapest, Pécs
http://www.udpi.hu/doc/kiadvanyok/wurzeln_und_fluegel/wuf-kindergarten-hu.pdf
- [5] Wurzeln und Flügel – Leitbild des ungarndeutschen Bildungswesens – A magyarországi németek nevelési, oktatási és közművelődési programja (2010). Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen
<http://udpi.hu/hu/dokumentumok/tudasanyagok/gyokerek-es-szarnyak/241-leitbild-des-ungarischen-bildungswesens-1/file>
- [6] 363/2012. (XII. 17.) Kormányrendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1200363.KOR>
- [7] 17/2013. (III. 1.) EMMI rendelet a nemzetiség óvodai nevelésének irányelve és a nemzetiség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1300017.EMM×hift=20170831&txrefer=00000003.TXT>